

Вплив інформаційного суспільства на правничу парадигму: до питання актуалізації обсягу та форми категорії

Іван Юрійович Фельцан*

Ужгородський національний університет,

Ужгород, Україна

*e-mail: zakarpatt@gmail.com

Анотація

Актуальність дослідження зумовлена суттєвим впливом інформаційного суспільства на розвиток правничої науки. Це потребує оновлення уявлень про обсяг і форму категорії «правнича парадигма» з урахуванням сучасних міждисциплінарних процесів. Метою статті є визначення впливу інформаційного суспільства на обсяг і форму категорії «правнича парадигма». Для досягнення цієї мети в дослідженні застосовано методологію юриспруденції, що розглядається як результат дискурсу, який поєднує доктринально-ідеологічну, стратегічну та інструментальну складові. Доктринально-ідеологічною основою дослідження є комунікативний підхід. Стратегічну основу становить евристичний потенціал аксіологічного підходу. Інструментальну складову методології дослідження формують загальнонаукові та спеціальні методи й способи наукового пізнання. У статті розкрито потенціал парадигми юриспруденції як цілісного комплексу, що охоплює правничу освіту, науку та практику. Запропоновано розуміння парадигми юриспруденції як оновленої форми та обсягу категорії «правнича парадигма». У сучасному світі існують різні моделі вирішення ієрархічних зв'язків у системі правничої освіти, науки та практики. Отримані результати дослідження спрямовані на: обґрунтування важливості розвитку міждисциплінарності та інтегративності правничого наукового знання; розкриття необхідності сприйняття парадигми юриспруденції як системи, що включає правничу науку, освіту та практику; залучення додаткових ресурсів правничого наукового співтовариства до розроблення практичних засад реалізації міждисциплінарності та інтегративності наукового знання.

Ключові слова: наукове знання; правнича освіта; парадигма юриспруденції; наукове співтовариство; правнича наука; правнича практика.

The Impact of the Information Society on the Legal Paradigm: on the Actualization of the Scope and Form of the Category

Ivan Yu. Feltsan*

Uzhhorod National University,
Uzhhorod, Ukraine

*e-mail: zakarpatt@gmail.com

Abstract

The relevance of the research is caused by the significant impact of the information society on the development of legal science, legal education, and legal practice. This requires updating the understanding of the scope and form of the category "legal paradigm" with regard to modern interdisciplinary processes. The purpose of the article is to determine the impact of the information society on the scope and form of the category of the "legal paradigm". To achieve this aim, the research applies a jurisprudential methodology conceptualized as the result of a discourse combining doctrinal-ideological, strategic, and instrumental components. The doctrinal-ideological basis of the study is the communicative approach. The strategic basis lies in the heuristic potential of the axiological approach. The instrumental component of the research methodology consists of general scientific and specialized methods and techniques of scientific cognition. The article reveals the potential of the jurisprudential paradigm as an integrated complex encompassing legal education, legal science, and legal practice. A reconceptualized understanding of the jurisprudential paradigm as an updated form and scope of the category of the "legal paradigm" is proposed. In the modern world, various models exist for addressing hierarchical relationships in the system of legal education, science, and practice. The obtained research results aim to: substantiate the importance of developing interdisciplinarity and integrativeness in legal scientific knowledge; demonstrate the necessity of perceiving the jurisprudential paradigm as a system that includes legal science, education, and practice; engage additional resources of the academic legal community in developing practical foundations for implementing interdisciplinarity and integrativeness in scientific knowledge.

Keywords: scientific knowledge; legal education; jurisprudential paradigm; academic legal community; legal science; legal practice.

Вступ

Становлення й розвиток людської цивілізації відбувалися в умовах аграрного та індустріального суспільств. У другій половині ХХ ст. світ увійшов в епоху інформаційного суспільства. За нових умов зазнає впливу й право із його західною традицією. Важливим стало те, що акцент змістився з матеріального виробництва на створення, збереження та використання інформації. Цифрове, відкрите й динамічне середовище, яке об'єднує науку, право, освіту,

бізнес тощо, забезпечує миттєвий обіг інформації, доступність і глобальний обмін знаннями. Зазнала змін і характеристика наукового знання. Епоха індустріального суспільства асоціювалася з принципами дисциплінарності, об'єктивізму, детермінізму, статичності, редуccionізму та універсалізму наукового знання. Інформаційне суспільство пропонує інші принципи наукового знання: помежовість, міждисциплінарність, процесуальність, взаємодію суб'єкта й об'єкта, ціннісну відкритість, системність і нелінійність, багатова-ріантність. Усе це в підсумку ставить на порядок денний формування нового способу мислення та алгоритмів вирішення питань, які виникають в умовах інформаційного суспільства.

Значний внесок у дослідження проблем, пов'язаних із осмисленням у нових умовах парадигмального рівня наукового знання в юридичній науці зробили такі українські науковці, як О. Биков [1], О. Рогач, Д. Белов [2], М. Костицький [3], С. Скляр [4], О. Барабаш [5], В. Гдичинський [6] та ін., які аналізували сучасний стан парадигмального рівня наукового знання в юридичній науці. Однак західна юридична наука вже успішно вирішує питання впровадження в практику переваг трансдисциплінарного підходу. Цікавим у цьому контексті є дослідження Довіле Валанчене [7].

Загалом у правничій науці сучасної незалежної України активізувався інтерес науковців до парадигмального рівня наукового знання. Цікавість викликають не тільки питання сутності категорії «правнича парадигма», а й змісту нової парадигми українського права в контексті підтвердження європейської ідентичності Українського народу і незворотності європейського та євро-атлантичного курсу України.

Безумовно, ці заходи є надзвичайно важливими для України на сучасному етапі її розвитку, а сама «адаптація до європейських стандартів сприяє підвищенню прозорості державного управління, зміцненню правового захисту громадян та зниженню рівня корупції» [8, с. 222].

В опублікованих в Україні дослідженнях з питань теоретико-правничих аспектів парадигми в праві простежується тенденційність. Наприклад, питання теорії правничої парадигми науковці розглядають як шлях з одностороннім рухом на основі дисциплінарності наукового правничого знання. Натомість процес оновлення правничої парадигми – це шлях із багатостороннім рухом, де в сучасних умовах потрібно зважати на вплив науки епохи інформаційного суспільства на правничу науку. Важливо пам'ятати, що теоретико-правниче дослідження – це насамперед розмова про право, про його властивості, а не про українське, німецьке, чеське чи інше право, яким його бачать у конкретній державі.

Метою цієї статті є здійснення наукової оцінки правничої парадигми в епоху інформаційного суспільства в контексті «серйозного погляду» (за термінологією Р. Дворкіна) на юридичну науку повоєнної України.

Для цього необхідним є з'ясування переваг міждисциплінарності наукового юридичного знання; узагальнення тенденцій розвитку теоретико-правничих аспектів парадигми в праві, зокрема розмежування одностороннього дисциплінарного підходу та багатостороннього оновлення правничої парадигми; встановлення ролі науки інформаційного суспільства у формуванні та трансформації сучасної правничої парадигми; визначення прояву принципів міждисциплінарності та інтегративності правничого наукового знання в українській юридичній науці.

У сучасному світі чинник глобалізації у сфері права та держави виявляється найменшою мірою порівняно з його потужним впливом на економіку, освіту та інші галузі. Постає запитання: чи матиме наука епохи інформаційного суспільства такий самий вплив на правничу парадигму? Це питання залишається відкритим і потребує подальших наукових досліджень.

Отже, тема цієї наукової розвідки є актуальною з огляду на наведені вище аргументи. Щодо новизни дослідження, то вона зумовлена положеннями, викладеними у висновках, які стосуються підходу до розуміння правничої парадигми як парадигми юриспруденції у світлі інтеграції наукового знання та набуття ним міждисциплінарності.

Матеріали та методи

Матеріальною та методологічною основою дослідження є сукупність доктринальних джерел із теорії права, а також нормативно-правові акти, програмні й концептуальні документи, аналітичні матеріали міжнародних організацій і наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, у яких осмислюються глибинні трансформації правничої реальності в умовах становлення інформаційного суспільства та стрімкого розвитку штучного інтелекту. Залучення зазначених матеріалів дало змогу виявити закономірності еволюції права, простежити зміну ролі права у регулюванні суспільних відносин, а також проаналізувати переосмислення співвідношення між державою, людиною і технологіями в сучасному правничому дискурсі. Дослідження ґрунтується на аналізі сучасних юридичних доктрин, що відображають трансформацію уявлень про право, правовладдя та права людини в умовах цифровізації, глобалізації, зростання безпекових ризиків і переорієнтації права на цінності стійкості, відповідальності та гуманізму.

Доктринально-ідеологічною основою дослідження обрано комунікативний підхід, який дозволив розглянути право як динамічний соціальний феномен,

що формується у процесі постійної взаємодії правничих суб'єктів, дискурсів, інституцій та інформаційних потоків. Такий підхід є методологічно виправданим з огляду на те, що в епоху інформаційного суспільства відбувається становлення нового етапу розвитку західної традиції права, зміст якого формується паралельно з міжнародним закріпленням умов співіснування штучного інтелекту з правовладдям та системою прав людини. У межах комунікативного підходу право інтерпретується не лише як сукупність формально визначених норм, а як результат соціальної та правової комунікації, в якій поєднуються цінності, технологічні інновації, безпекові пріоритети та гуманістичні орієнтири.

Стратегічною методологічною основою дослідження є аксіологічний підхід, евристичний потенціал якого дозволив розкрити сутність сучасної правничої парадигми через аналіз впливу соціального життя, політичних процесів і воєнно-безпекових викликів на формування образу правничої реальності. Застосування цього підходу дало змогу виявити ціннісні підвалини правних трансформацій у контексті європейського та євроатлантичного курсу України, а також реалізації доктрини бінарної безпеки й миру в умовах збройної агресії та глобальної нестабільності. У роботі право аналізується як носій і транслятор базових цінностей свободи, гідності, справедливості та безпеки, що визначають напрями розвитку держави й суспільства.

Методологічно значущим для дослідження є звернення до категорії «правнича парадигма», яку вжито у широкому науковому значенні відповідно до ідей Томаса Куна щодо природи наукового пізнання. Парадигма розглядається як система уявлень, цінностей і теоретико-методологічних настанов, що визначають спосіб мислення та дослідницькі орієнтири правничого наукового співтовариства в певний історичний період. У цьому контексті враховується також концепція дисциплінарної матриці, яка охоплює не лише власне парадигму, а й усю сукупність переконань і наукових практик, властивих певній дисципліні. Такий підхід дозволив осмислити процеси зміни правничих парадигм в умовах інформаційного суспільства, зокрема наявність як прихильників, так і опонентів ідеї трансформації правничої реальності під впливом цифрових технологій.

Окрему увагу в методології дослідження приділено мовному виміру правничої науки та необхідності повернення питомої української правничої мови в юриспруденцію. Використання категорій «правний» і «правничий» розглядається як важливий елемент формування самобутньої національної правничої парадигми, вільної від радянських і російськомовних нашарувань, що має принципове значення для розвитку теорії права незалежної України.

Інструментальний складник методології дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема аналіз і синтез, індукція і дедукція, системний, структурно-функціональний та формально-юридичний методи. Їх застосування забезпечило комплексне осмислення досліджуваної проблематики, узгодження теоретичних узагальнень із сучасними правничими викликами та простеження еволюції наукових підходів у межах сучасної теорії права.

Загалом методологія дослідження ґрунтується на інтегративному поєднанні доктринально-ідеологічних, аксіологічних і спеціально-юридичних підходів, що дає змогу всебічно осмислити трансформації правничої парадигми в умовах інформаційного суспільства. Така методологічна модель забезпечує внутрішню цілісність дослідження та створює науково обґрунтовані передумови для формулювання виважених висновків.

Результати та обговорення

Походження та значення категорії «парадигма»

Слово «парадигма» походить із грецької мови й означає «приклад», «взірець», «зразок для наслідування». У науковому контексті парадигма – це система уявлень, цінностей, яка визначає підхід до дослідження в певний історичний період.

У 1962 р. Томас Семюел Кун (1922–1996) уперше опублікував дослідження «Структура наукових революцій». Воно перекладено українською мовою в 2001 р. Це вплинуло на перебіг імплементації в українську правничу науку ідей цього дослідження, які з 90-х років ХХ ст. поступово ставали частиною правничих наукових розвідок.

Центральне місце в роботі «Структура наукових революцій» займає категорія «парадигма» та концепції, які пояснюють процес зміни парадигм і перебіг наукових революцій.

З того часу категорія «парадигма» стала розумітися в інтерпретації Т. Куна як визнані всіма наукові досягнення, що протягом певного часу дають модель постановки проблем і їхній розв'язок науковому співтовариству [9, с. 9].

У доповненнях до своєї основної частини праці «Структура наукових революцій» Т. Кун запропонував термін «дисциплінарна матриця»: «дисциплінарна» тому, що вона враховує звичну належність учених-дослідників до певної дисципліни; «матриця» – бо вона складена з різних упорядкованих елементів, причому кожний із них вимагає подальшої специфікації. Всі або

більшість приписів з тієї групи приписів, яку я в первісному тексті називаю парадигмою, частиною парадигми або такою, що має парадигмальний характер, є компонентами дисциплінарної матриці [9, с. 194, 195].

Правнича парадигма та її компоненти

Категорія «парадигма» може вживатися як у широкому, так і у вузькому розумінні. У вузькому розумінні правнича парадигма стосується лише тих ідеальних фрагментів правничої реальності, які керують процесом пізнання та застосовуються для структурування і творення правничої реальності.

Натомість дисциплінарна матриця включає парадигму та всю систему переконань, цінностей тощо, яка властива членам цього наукового співтовариства. Категорія «парадигма» з природничонаукових галузей знання поширилася і у сфері правничої науки. У цьому дослідженні категорія «правнича парадигма» вживається в широкому розумінні парадигми в науці.

У межах одного з нещодавніх ґрунтовних досліджень поглиблено категорію «правові парадигми» як сукупності ідеалізованих фрагментів правової дійсності, а саме – принципів пізнавальної діяльності, теоретико-методологічних правових конструкцій, ціннісних філософсько-правових настанов і правових концепції, які використовуються членами правового наукового співтовариства та становлять фундамент діяльності з набуття правових знань, що створює певне бачення правової дійсності й праворозуміння [6, с. 18, 19].

Такий підхід до парадигми в праві, на нашу думку, має бути вдосконалим в умовах науки епохи інформаційного суспільства. Деякі дослідники вже наголошують на цьому, коли розвивають інтегративний, системний, єднісний підходи до юридичного пізнання [3].

Повернення правничої української мови

Окремо потрібно наголосити, що в Україні триває процес повернення правничої української мови в юриспруденцію. Як показав період, що розпочався після відновлення незалежності України в 1991 р., цей процес є складним і довготривалим. Сучасні науковці продовжують застосовувати у своїх дослідженнях юридичну термінологію з радянським присмаком змісту і форми. Вважаємо, що і в категорію «правова парадигма» має бути повернута правнича українська мова.

З цього питання в одному з крайніх спеціальних досліджень наголошено на тому, що заміна питомих українських термінів «правний» і «правничий» терміном «правовий», який тісно пов'язаний із російськомовним «правовой», з мовного погляду не вмотивована [10, с. 8].

Зміна парадигми в науці та практиці

Кожна розмова про парадигмальний рівень наукового знання зводиться до пошуку прихильників та опонентів певного способу мислення та інтепретації наукового знання.

Як показує історія, зміна парадигми від геоцентричної системи Птолемея до геліоцентричної моделі Коперника проходила в умовах сильного опору з боку церкви й наукового середовища, оскільки суперечила усталеним релігійним і космологічним уявленням.

Так само перехід від механіки Ньютона до теорії відносності Ейнштейна не був однозначним, адже нова концепція простору й часу викликала сумніви навіть серед провідних фізиків того часу. Не говорячи вже про формування квантової механіки, яка заперечувала детермінізм класичної фізики, а тому зіткнулася з критикою та нерозумінням, адже нова парадигма руйнувала звичне уявлення про стабільний і передбачуваний світ. Є прихильники та опоненти і в питанні впливу інформаційного суспільства на правничу парадигму.

Вплив інформаційного суспільства на правничу парадигму

В одному з останніх спеціальних досліджень інформаційного суспільства зазначається, що ознаки утопічності ідеології сьогоденного інформаційного суспільства, насамперед, вбачаються в її базовому постулаті, відповідно до якого завдяки використанню інформаційно-комунікативних технологій має утворюватися нова парадигма взаємин між державою й громадянином. Ця парадигма ґрунтується на принципі комплексного підходу до інтеграції різних галузей знань і сфер діяльності соціуму з урахуванням інтересів особистості, суспільства і держави, що видається цілком логічним на теоретичному рівні, але вбачається арґіогі неможливим на практиці [11, с. 169].

З приводу такої наукової позиції можна сказати, що інформаційне суспільство в сучасному світі розвивається дуже швидко. Після опублікування в 2019 р. аналізованої вище роботи відбулося багато важливих змін, зокрема в 2024 р. започатковано міжнародні правила обмеження штучного інтелекту на користь людських прав та правовладдя і демократії, про що детальніше йтиметься далі. Всі ці аргументи мають бути розглянуті в комплексі для формування висновків про вплив інформаційного суспільства на категорію «правнича парадигма».

Серед сучасних науковців набагато більше тих, хто підтримує ідею про формування нової правничої парадигми під впливом епохи інформаційного суспільства. Одним із прикладів є дослідження литовської вченої Довіле

Валанчене «Юридична наука у світлі парадигми старої та нової науки», у якому розглядається нова парадигма юридичної науки в умовах інформаційного суспільства. Авторка наголошує на тому, що якщо ми не усвідомимо зміни і тенденції в науці, то не зможемо адекватно оцінити і юридичну науку. Якщо змінюється ставлення до науки загалом, то юридична наука також має змінюватися [7].

У 1962 р. Т. Кун для ілюстрації ключової концепції роботи про зміну парадигм використав двозначне зображення (вперше опубліковане в 1892 р. у німецькому гумористичному журналі «Fliegende Blätter»), яке можна побачити або як качку, або як зайця – залежно від того, як саме дивиться на нього спостерігач. Указана метафора надзвичайно точно передає те, що зміна парадигми в науці не просто дає змогу здобути нові знання, а й змінює сам спосіб мислення та інтерпретації наукових фактів.

Питання змісту нової парадигми взаємних відносин держави й громадянина в умовах використання інформаційно-комунікативних технологій залишається відкритим. В. Середюк (2024) зазначав «про великий потенціал використання технологічних засобів у правознавстві, що може значно покращити якість та доступність правових послуг» [12].

При цьому потрібно розуміти, що «фактор діалектики традицій і новацій в українській юриспруденції є одним з рушійних чинників її розвитку» [13], а «вітчизняна сучасна правова наука у своєму розвитку має орієнтуватися на поглиблення гуманістичного змісту нормативного регулювання суспільних відносин» [14].

Вже сьогодні можна з упевненістю говорити про контури нової парадигми, які минулого року стали набагато чіткішими. Йдеться про формування на міжнародному рівні підходів, аналогічних тим, що були започатковані після Другої світової війни в контексті встановлення мінімальних гарантій прав людини та обмеження державного суверенітету.

В. Дудченко, Ю. Цуркан-Сайфуліна, К. Вітман зазначають, що «цифрові комп'ютерні технології розвиваються в правовій сфері за низкою напрямів, серед яких... перехід до системи електронного правосуддя, моделювання правових рішень на основі штучного інтелекту тощо» [15, с. 24].

Так, у березні 2024 р. Європейським парламентом ухвалено перший у світі закон про штучний інтелект (AI Act), який набув чинності 1 серпня 2024 р. Цей документ спрямований на мінімізацію потенційних ризиків для здоров'я, безпеки та основних людських прав у зв'язку зі штучним інтелектом. У травні 2024 р. Комітет Міністрів Ради Європи прийняв Рамкову

Конвенцію Ради Європи зі штучного інтелекту, прав людини, демократії та правовладдя. Згадана Конвенція стала першим міжнародним договором у сфері штучного інтелекту, відкритим для всіх держав світу, з 5 вересня 2024 р. правне регулювання штучного інтелекту є актуальним і для України. До Рамкової Конвенції Ради Європи зі штучного інтелекту, людських прав, демократії та правовладдя Україна приєдналася 15 травня 2025 р.

До цього часу, ще в 2003 р. Організацією Об'єднаних Націй було прийнято Декларацію принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті», де досягнення оголошених цілей розвитку у Декларації тисячоліття пов'язується з використанням потенціалу інформаційних і комунікаційних технологій.

Повертаючись до питання узагальнення впливу епохи інформаційного суспільства на категорію «правнична парадигма», потрібно наголосити на сучасних тенденціях міждисциплінарності та інтегративності наукового знання.

По-перше, щодо відмінності між цими процесами. Якщо коротко, то міждисциплінарність – це координація зусиль між різними науками для отримання нового наукового знання, що проявляється у взаємодії кількох наук для спільного розв'язання конкретної проблеми. Наприклад, це поєднання правознавства та соціології для аналізу ефективності сучасної судової системи.

Натомість інтегративність наукового знання – це процес набагато глибший, адже стосується синтезу, коли знання з різних галузей не просто співпрацюють, а об'єднуються в нову цілісну концепцію або підхід. У праві це може проявлятися в утворенні нових гібридних напрямів – наприклад, нейроправо (поєднання права, біології та когнітивної науки), де знання різних наук зливаються в єдину аналітичну систему. Загалом усі ці процеси не є відірваними від історії наукового знання, а відображають циклічність його розвитку.

В одному з сучасних досліджень міждисциплінарності в юридичній науці зазначається, що в Україні роботи в цій сфері часто лише демонструють необхідність інших наук у праві, тоді як західні науковці вже давно застосовують такий підхід на практиці [4, с. 155].

Щодо цього варто згадати успішний проєкт Університету Дюка, Гарвардського та Стенфордського університетів – «Журнал права та біонаук», де обговорюється вплив досягнень біонаук у контексті права. Дослідження науковців, які публікуються в цьому журналі, зосереджені на синхронізації законодавства з досягненнями медицини, генетики тощо.

Наведений приклад – це тільки один із десятків успішних проєктів, які дозволяють оцінити масштаб втілення в життя міждисциплінарності та інтегративності наукового знання у сфері юриспруденції сучасного світу.

По-друге, як відомо, боротьба за відкритість і доступність правничого знання розпочалася в Стародавньому Римі. Там її пов'язують з іменем Гнея Флавія (4 ст. до н. е.), який спробував подолати монополію римських понтифіків на володіння юридичними формулами, правилами судового календаря і процедурами, шляхом їх оприлюднення для всього народу. Згодом у Цивільному Кодексі Наполеона (1804) умова про зв'язок між вступом правничого акта і обов'язковим його офіційним опублікуванням набула сучасної форми закріплення. Сучасна теорія права та правнича практика пов'язують набуття чинності правними актами з умовою про їх офіційне оприлюднення.

У XVII ст. започатковано формування механістичного світосприйняття на основі ідей Рене Декарта (1596–1650) про раціоналізм та ідей Гуго Гроція (1583–1645) про природне право. Як наслідок, розпочався поділ філософського знання на окремі галузі знань, формування самостійних правничих наук. Усі ці властивості наукового знання визначали сутність науки і твердо увійшли в парадигму правничої науки індустріального суспільства.

Отже, принципи міждисциплінарності та інтегративності наукового знання в епоху інформаційного суспільства ставлять на порядок денний перегляд наукового правничого знання за межами механістичного світосприйняття.

По-третє, середовище продукування наукового знання в інформаційному суспільстві суттєво відрізняється від попередніх історичних епох і найбільше узгоджується з принципами міждисциплінарності та інтегративності.

Так, у традиційному суспільстві знання передавалися усно – через міфи, казки, ритуали та інші форми колективної пам'яті, а головними їх носіями були старійшини, жерці та шамани. Ці знання мали локальний характер і були тісно пов'язані з конкретною громадою, культурою й територією.

В аграрному суспільстві центрами збереження й передачі знань були релігійні інститути – монастирі, церкви, мечеті, де знання фіксувалося в рукописах. Така культура робила знання елітарним і доступним лише для духовенства та вузького кола освіченої еліти.

В індустріальному суспільстві знання стає масовим завдяки розвитку друкарства, засобів масової інформації та національних систем освіти. Формується професійна наука, а університети й наукові інституції перетворюються на головні центри продукування та стандартизованої передачі знань.

У доінформаційну епоху знання мали локальний характер, передавались повільно та були підпорядковані жорсткій ієрархії – лише обрані мали право їх створювати й поширювати.

На відміну від цього, в інформаційному суспільстві знання формуються колективно, поширюються миттєво та стають доступними для кожного, хто має доступ до цифрових технологій.

У ХХІ ст. в умовах інформаційного суспільства зазнають змін ідеальні фрагменти правничої реальності (принципи пізнання, правні концепції, практики), які використовуються для формування моделі постановки наукових проблем і їх вирішення правничим науковим співтовариством. Цей процес супроводжується виникненням антиномій (онтологічних суперечностей), які складно вирішити за допомогою механізмів та інституцій, що створювалися в період після Другої світової війни в рамках правничої парадигми обмеження державного суверенітету на користь універсалізації людських прав.

Наприклад, до списку таких антиномій у правничій сфері можна віднести феномени, які раніше не були відомі праву. Тут і правничі аспекти алгоритмічного управління (рішення ухвалюються машинами); штучний інтелект і його загрози для людських прав та правовладдя; віртуальні суб'єкти в праві; гібридність правопорушень (кібератаки, цифрова дискримінація) тощо.

Дедалі частіше в Україні та в інших іноземних державах лунають заклики до рекодифікації законодавства (його оновлення на рівні концепції та теорій). Усі ці питання належать до парадигмального рівня наукового знання, середовище продукування якого в інформаційному суспільстві суттєво відрізняється від попередніх історичних епох.

По-четверте, в епоху інформаційного суспільства відкритим залишається питання прояву міждисциплінарності та інтегративності наукового знання на рівні правничої освіти, науки та практики.

Класичний принцип дисциплінарності – це здобуток науки індустріального суспільства. До ХVІІ ст. усі науки існували в межах єдиної системи знань – філософії. Вона охоплювала як природничі, так і гуманітарні галузі: фізику, астрономію, медицину, право тощо. Лише з ХVІІІ ст., завдяки розвитку наукового методу, розпочався поділ філософії на окремі дисципліни.

Як відомо, прообраз сучасної правничої освіти бере початок у 1088 р. із заснування Болонського університету – першої юридичної школи в Європі. У ньому вперше почали системно викладати римське право та готувати студентів до юридичної професії в академічному форматі. Відтоді юридична освіта набуває університетської форми з чітким курсом, академічними

ступенями та професійною орієнтацією. З цього моменту юридична освіта виходить за межі «передачі знань від вчителя до учня».

Юридична наука в сучасному розумінні бере початок у XII ст. із діяльності глосаторів у Болоньї, які вперше почали системно аналізувати та тлумачити тексти римського права. Вони започаткували підхід до права як до об'єкта наукового дослідження, а не лише практичного застосування. Саме з цього періоду формується аналітична юриспруденція, що включає наукові методи, правові школи та академічні дискусії.

Юридична практика в сучасному розумінні почала формуватися у XVII–XVIII ст. із становленням юриста як окремої професії – адвоката, судді, прокурора чи нотаріуса. Це поклало початок професіоналізації юридичної діяльності, зокрема запровадженню кодексів етики, ліцензування та адвокатури.

Складниками правничої реальності є юридична практика, правнича освіта та наука. В одному з останніх спеціальних досліджень науковці підходять до обсягу поняття «юриспруденція» як науково-практичного комплексу, до якого входять юридична наука, юридична практика та має належати і юридична освіта [16, с. 9]. О. Барабаш також зазначає, що «сучасна юриспруденція... об'єднує професійну юридичну науку та юридичну практику і юридичну освіту» [5, с. 12].

Кожною з сучасних держав створено свою систему юриспруденції в рамках тої чи іншої традиції права. Наприклад, Ї. Лю зазначає, що «у стародавньому Китаї існувало безліч правових теорій, однак без чіткого розуміння юриспруденції, а поняття “юриспруденція” було впроваджено лише в кінці XIX ст.» [17, с. 265].

Натомість західна традиція права в питанні правної парадигми орієнтується на визначальну роль юридичної науки в системі юриспруденції.

Є. Полянський у дисертаційному дослідженні «Кримінально-правова доктрина США: генезис, обґрунтування, перспективи» зазначає про «унікальну характеристику парадигми американського права, яка зумовлює ізольованість теорії від практики правозастосування, в результаті чого теорія та наука стають похідними від судової практики, в той час як логічним було би діаметрально протилежне відношення» [18, с. 69].

По-п'яте, згадувані вище процеси формування міждисциплінарності в правничому науковому знанні незалежної України проявляються і в тематиці дисертаційних досліджень з юридичних наук. Так, тут і спроби залучення в юриспруденцію з біології принципу різомі, і формування комплексних галузей права тощо.

Однак загалом принцип інтегративності наукового правничого знання в українській науці перебуває на значно меншому рівні розвитку, порівняно з принципом міждисциплінарності, про який науковці говорять частіше.

На шляху до інтеграції наукового знання просунулися сучасні іноземні науковці в Литві. Так, згадувана вже дослідниця Довіле Валанчене приєднується до думки американського вченого П. Моріна, що розбіжності між соціальними та природничими науками не є неподоланими на тлі загальної тенденції до інтеграції наукового знання. Хоча лише майбутнє може показати, чи будуть різні науки комунікувати між собою, наявний стан справ свідчить про те, що зростає кількість людей, які прагнуть такої комунікації. Наведені роздуми авторки певною мірою відображають ті спори, які ведуться в редколегії журналу «Teisė» (Право), що видається юридичним факультетом Вільнюського університету. У світлі просування журналу до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science важливим є відійти від традиційних уявлень про предмет правової науки, забезпечити можливість співпраці з точними та природничими науками [19, с. 33, 34].

Висновки

Питання впливу інформаційного суспільства на обсяг та форму категорії «правнича парадигма» розкривається в контексті міждисциплінарності та інтегративності наукового правничого знання, яке позбувається принципу дисциплінарності й механістичного світосприйняття, притаманного йому в епоху індустріального суспільства. Усі ці процеси значно успішніше відбуваються в межах західної традиції права в інших європейських державах, де вже триває етап втілення результатів відповідних досліджень у життя. У такий спосіб на наших очах відбувається оновлення і самої західної традиції права з притаманною їй кризою демократії.

Вживання поняття «юриспруденція» у вузькому його розумінні, як синоніму до поняття «правнича наука», слід розглядати в контексті пояснення причин віддаленості наукового правничого знання від потреб юридичної практики та освіти. Це пояснюється тим, що традиційне пізнання-віддзеркалення давно зійшло з авансцени науки, поступившись місцем новим підходам, які відмовилися від «дзеркальної» парадигми гносеології. У цьому контексті стає очевидним, що для досягнення реальної інтеграції теорії і практики важливо оновити саму концепцію юриспруденції, що дає змогу створити більш ефективні моделі правничого мислення.

Важливим питанням є повернення в юриспруденцію правничої української мови з її питомо українськими поняттями «правний» та «правничий», але не

поняттям «правовий», яке тісно пов'язано із відповідним російськомовним поняттям «правовой».

Пріоритетною й надалі має залишатися роль українського правничого наукового співтовариства у формуванні ідеальних фрагментів правничої реальності (принципів пізнання, концепцій, практик), які використовуються для постановки проблем і їхнього вирішення. Однак досвід існування цього підходу свідчить, що наукове знання часто залишається віддаленим від соціальної реальності.

Отже, в епоху інформаційного суспільства парадигма юриспруденції має стати оновленням форми та обсягу категорії «правнича парадигма». Парадигма юриспруденції – це заснований на відчутті справедливості результат комунікативної дії та дискурсу правничого наукового співтовариства з такими складниками юриспруденції, як правнича освіта та правнича практика, що виражається в ідеальних фрагментах правничої реальності (принципах пізнання, концепціях, практиках), які використовуються для формування моделі постановки проблем і їх вирішення правничим науковим співтовариством. Ці ідеальні фрагменти також слугують основою для структурування й створення правничої реальності та формування підходів до розуміння права.

Подальша перспектива в дослідженні порушених питань стосується розроблення практичних інструментів реалізації міждисциплінарності та інтегративності правничого наукового знання на основі найкращих практик у рамках західної традиції права та розвитку в Україні інформаційного суспільства.

References

- [1] Bykov, O.M. (2023). Legal Paradigm in the Theory of Law. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 5, 696-699. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.124>.
- [2] Rogach, O.Ya, & Belov, D.M (2022). Category "Paradigm" in Modern Conditions of Functioning of the Ukrainian: Theoretical Principles. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 5, 37-41. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.6>.
- [3] Kostytsky, M. (2022). The Need to Use an Integrated Methodology in Modern Legal Science. *Philosophy of Law and General Theory of Law*, 1(23), 7-12. <https://doi.org/10.33270/01222302.7>.
- [4] Skliar, S. (2022). Interdisciplinarity in Legal Science: Problems and Prospects. *New Ukrainian Law*, 6, 148-156. <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.6.2.24>.
- [5] Barabash, O.O. (2024). The Relationship of Legal Science, Education, and Practice: Finding a Balance Between Fundamental Legal Education and Practical Skills. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 82(1), 11-18. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.1>.

- [6] Gdichinsky, V. (2019). *General Theoretical Foundations of Legal Paradigms*. Ph.D. Thesis. Kyiv: University of Economics and Law "KROK".
- [7] Valančienė, Dovilė. (2015). *Legal Science in the Face of the Paradigm of Old and New Science*. Doctoral Thesis. Vilnius: Vilnius University.
- [8] Rybchenko, S., Kosytsia, O., Pluhatar, T., Chalchynskiy, V., & Medvid, F. (2024). The impact of globalisation on constitutional processes in Ukraine: Social consequences of the adaptation of legislation of Ukraine to European standards. *Social & Legal Studios*, 7(3), 213-222. <https://doi.org/10.32518/sals3.2024.213>.
- [9] Kuhn, T.S. (2001). *The Structure of Scientific Revolutions*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1970. Kuhn, Thomas S. Структура науковийх революцій [The Structure of Scientific Revolutions]. Kyiv: Port-Royal.
- [10] Hrytsenko, P., & Holovaty, S. (Eds.). (2025). *Linguistic commentary on the Constitution of Ukraine and other normative acts*. Kharkiv: Pravo; Constitutional Court of Ukraine, Standing Commission on Legal Terminology; Institute of the Ukrainian Language, National Academy of Sciences of Ukraine.
- [11] Kushakova-Kostytska, N.V. (2019). *Philosophical and Legal Principles of the Formation and Development of the Information Society in Ukraine*. A qualified scientific study with the manuscript right. Doctoral Thesis. Kyiv: Ministry of Internal Affairs of Ukraine, National Academy of Internal Affairs.
- [12] Serediuk, V. (2024). Possibilities of using artificial intelligence and natural language processing to analyse legal norms and interpret them. *Social & Legal Studios*, 7(2), 191-200. <https://doi.org/10.32518/sals2.2024.191>.
- [13] Vandzhurak, R. (2022). Traditions and innovations in Ukrainian jurisprudence: Ancient Greek roots. *Social and Legal Studios*, 5(4), 9-17. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2022-5-4-9-17>.
- [14] Iashchenko, V., & Balynska, O. (2020). Methodological Paradigm of Modern Legal Science in Ukraine. *Social and Legal Studios*, 4(10), 12-20. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2020-4-12-20>.
- [15] Dudchenko, V., Tsurkan-Saifulina, Yu., & Vitman, K. (2023). Legal Tech: Unravelling the Nature and Purpose of Modern Law in the Digital Era. *Social and Legal Studios* 6(3), 24-31. <https://doi.org/10.32518/sals3.2023.24>.
- [16] Kostytskiy, M., & Kushakova-Kostytska, N. (2023). Methodology of Theoretical and Practical Knowledge in Jurisprudence as a Scientific and Practical Complex. *Philosophy of Law and General Theory of Law*, 1(25), 9-17. <https://doi.org/10.32518/sals3.2023.24>.
- [17] Liu, Y. (2012). An Analysis of Hot Topics in Contemporary China's Jurisprudence. *Philosophy of Law and General Theory of Law*, 2, 259-267.
- [18] Polyansky, E. (2015). *U.S. Criminal Law Doctrine: Genesis, Conceptualization, Prospects*. Doctoral Thesis. Odesa.
- [19] Valančienė, Dovilė. (December 5, 2018). Teisės Mokslas ir Kiti Mokslai: Šiuolaikiniai Tarpdiscipliniškumo Atspindžiai. In *Future of Science from the Juridical Prospects. Collection of Academic Works. Materials of the IX International Young Scholars' Juridical Conference*. N.M. Parkhomenko, O.O. Malyshev, I.O. Kuderska, T.I. Bondaruk, Ph.S. Demchenko, A.M. Hurova, A.Yu. Ivanova, & V.K. Malolitseva (Eds.) (pp. 33-39). Kyiv: Koretskyi Institute of State and Law of NAS of Ukraine.

Іван Юрійович Фельцан

кандидат юридичних наук
докторант кафедри теорії та історії держави і права
Ужгородський національний університет
88000, вул. Підгірна, 46, Ужгород, Україна
e-mail: zakarpatt@gmail.com
ORCID 0009-0009-7101-2846

Ivan Yu. Feltsan

Ph.D. in Law
Doctoral Student of the Department of Theory and History of State and Law
Uzhhorod National University
88000, 46 Pidhirna Str., Uzhhorod, Ukraine
e-mail: zakarpatt@gmail.com
ORCID 0009-0009-7101-2846

Рекомендоване цитування: Фельцан І. Ю. Вплив інформаційного суспільства на правничу парадигму: до питання актуалізації обсягу та форми категорії. *Проблеми законності*. 2026. Вип. 172. С. 6–22. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.172.349238>.

Suggested Citation: Feltsan, I.Yu. (2026). The Impact of the Information Society on the Legal Paradigm: on the Actualization of the Scope and Form of the Category. *Problems of Legality*, 172, 6-22. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.172.349238>.

Статтю подано / Submitted: 01.01.2026
Доопрацьовано / Revised: 03.02.2026
Схвалено до друку / Accepted: 25.03.2026
Опубліковано / Published: 31.03.2026